

ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE U RIMSKOJ PRAVNOJ TRADICIJI*

Barbara Udovičić

studentica 2. godine Pravnog fakulteta Osijek

E-mail: barbara.udovicic@gmail.com

Pregledni rad

UDK 347.65(37)

Rad primljen 18. travnja 2019.

Sažetak

Nasljedno pravo grana se na dvije glave; oporučno i zakonsko nasljeđivanje. Ako oporuka ne postoji ili nije valjana, dolazi do zakonskog nasljeđivanja to jest, u takvim slučajevima nasljeđivanje se okreće zakonu te dolazi do nasljeđivanja onih koji su bili povezani najbližom vezom s ostavitelem u sklopu postojećih obiteljskih veza. Glavna tema rada je zakonsko nasljeđivanje, odnosno njegov položaj i razvoj u rimskome pravu. Kao početna točka dan je uvid u općeniti razvoj i sam pojam rimskog nasljednog prava te je njegovo uređenje razmatrano tijekom različitih povijesnih razdoblja.

Nadalje, razrađuju se osnovni elementi nasljednog prava kao što su pretpostavke za stjecanje nasljedstva, posljedice stjecanja nasljedstva i pravna zaštita nasljednika. Također, razrađuje se institut bonorum possessio koji dovodi do važnih promjena u kontekstu nasljednog prava.

U drugom dijelu detaljno se analizira samo zakonsko nasljeđivanje, dajući uvid o promjenama reda nasljeđivanja i o samim karakteristikama praćeno preko civilnog, pretorskog, carskog i Justinijanova prava. Daje se pregled zakonskih redova te odnosi među nasljednicima.

Treći dio nadovezuje se na prethodna dva, opisujući suvremeno nasljedno pravo te kakav je utjecaj ostavljen na hrvatski nasljednopravni sustav. Odgovor na to pitanje daje se analizom Zakona o nasljeđivanju koji u Republici Hrvatskoj uređuje institut nasljeđivanja i određuje krug potencijalnih zakonskih nasljednika.

Na kraju rada iznesena su razmišljanja o važnosti postojanja spomenutog instituta te njegova svrha i značaj koji uživa u društvu i pravnom sustavu.

Ključne riječi: *intestatno nasljeđivanje, bonorum possessio, nasljedni red, krvno srodstvo*

* Rad je nagrađen Rektorovom nagradom za najbolji seminarski rad Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku za akademsku 2017./2018. godinu iz predmeta Rimsko pravo.

1. UVOD

Zakonsko (intestatno) nasljeđivanje veoma je važan dio nasljednog prava koji u svome razvoju prolazi kroz različite faze i doživljava promjene s posljedicama vidljivim i danas. Nasljedno pravo usko je povezano i usporedno se razvijalo s privatnim vlasništvom, a kako je samo vlasništvo jedan od najvažnijih instituta prava koje shvaćamo i kao središnjim institutom pravnog poretka, jasno proizlazi i sama bitnost nasljednog prava u pravnom sustavu pa tako i šire, u društvu i u odnosima među njegovim pripadnicima. Kako vlasništvo prema svojoj prirodi klasificiramo kao trajno pravo, takav položaj jasno ukazuje na njegovu neprekinutost postojanja koje se održava samim prenošenjem na druge subjekte određenim pravnim poslovima. S naglaskom rada na nasljedno pravo, ističe se važnost pravnog posla *mortis causa* koje ujedno i ukazuje na činjenicu da smrću određena prava i obveze ne propadaju i ne prestaju, nego prelaze na određenog nasljednika. Kao izvorišnu točku, prvotno je važno analizirati sam pojam nasljednog prava i njegove osnovne elemente da bismo mogli u potpunosti razumjeti prirodu zakonskog nasljeđivanja. Nasljedno pravo, a i samo zakonsko nasljeđivanje, stavljamo u povijesni razvojni kontekst te osvrtno na civilno, pretorsko, carsko i Justinijanovo pravo dobivamo uvid o načinu promjene reda nasljeđivanja i o samim karakteristikama koje su prevladavale u navedenim razdobljima.

Na samom početku rada, osim osnovnog pojma i pretpostavki za stjecanje nasljedstva, dotičem se i veoma važnog pojma *bonorum possessio* koji, osim što obilježava cijelo pretorsko razdoblje, uvodi uz agnatsko i kognatsko srodstvo koje postaje primjenjivije i bolje za uporabu. Tako ono predstavlja srž promjene nasljeđivanja i prekretnicu prema poboljšanju položaja određenih osoba i samog sustava nasljeđivanja. Nakon povijesnog osvrta i analize nasljeđivanja kroz rimsko pravo, što je i sam fokus rada, kristalizira se shvaćanje kakav je utjecaj ondašnje uređenja instituta nasljednog prava utjecalo na današnje odnose u svezi s nasljeđivanjem što je prikazano osvrtno na suvremeno uređenje zakonskog nasljeđivanja u hrvatskom pravnom sustavu.

Kroz cjelokupnu analizu teme, provlači se svrha nasljednoga prava koja se oslikava u opstanku i održavanju obitelji u kulturnom i ekonomskom smislu, očuvanju obiteljskog bogatstva te kontinuitetu imovinskih prava i obveza. Kao što je spomenuto, nasljedno pravo pronalazi svoju važnost od davnina kao pitanje kojim su se bavili sva društva svijeta u cilju očuvanja svoje, često teško stečene imovine, tako i obiteljske koja je dobivala sve veći značaj i status samim razvojem društva pa je obiteljsko nasljeđe oduvijek bilo povezano i sa samim statusom i položajem obitelji u društvu, neovisno o razdoblju i stupnju razvoja društva. Takve prilike proizlaze iz same prirode čovjeka koji nakon zadovoljavanja osnovnih životnih potreba teži što boljem i lagodnijem životu koji postiže određenim pravnim i ekonomskim radnjama što naposljetku dovodi do težnje i želje za zadržavanjem stečenih dobara u krugu obitelji što je rezultiralo formiranjem pravno uređenog reda nasljeđivanja, odnosno do razvitka samog nasljednog prava.

2. NASLJEDNO PRAVO

2.1. POJAM NASLJEDNOG PRAVA

Nasljedno pravo je *ius quod ad res pertinet*, odnosno pravo koje se odnosi na stvari što znači da je nasljedno pravo usmjereno na uređivanje imovinskih odnosa među ljudima.¹ U tu skupinu pravnih pravila, odnosno u imovinsko pravo zajedno s nasljednim pravom spadaju stvarno i obvezno pravo čija je temeljna karakteristika učinak *inter vivos*, dok nasljedno pravo karakterizira učinak *mortis causa* što znači da uređuje pravne poslove za slučaj smrti (*negotia mortis causa*). Također, razlika je u tome što se stvarno i obvezno pravo odnose na singularne sukcesije, što se objašnjava kao stjecanje samo pojedinih, određenih stvari ili prava, dok potonje se bavi pitanjima univerzalne sukcesije (*successio in universitatem*). Univerzalna sukcesija označava prijelaz svih prava i obveza s jedne osobe na drugu, odnosno ustupanje nasljeditelja u sva prava ostavitelja.

Raščlanjivanjem imovinskog prava te stavljanjem naglaska na nasljedno pravo, nužno je istaknuti njegov definiciju kao skup pravih normi kojima se regulira prijelaz imovinskih prava i obveza s jednog subjekta na drugi u slučaju smrti te kao ovlaštenje nasljednika da stupi u imovinske odnose koje je imao umrla.² Taj dvojak pristup odnosi se na shvaćanje nasljednog prava u objektivnom³ i subjektivnom smislu ili pravo nasljeđivanja.⁴ Povezano s time, važno je naglasiti da do prestanka imovinskih prava i obveza ne dolazi smrću njihova nositelja, nego prelaze na novi subjekt označenog kao nasljednika, što znači da imovinska prava i imovinskopravne obveze preživljuju svoga nositelja i upravo na taj način se osigurava kontinuitet pravnih odnosa i svojevrsna sigurnost neke treće osobe prema kojoj ostavitelj ima određene obveze, kao primjerice neki dug i slično. Ta konstatacija ukazuje na razliku u odnosu na osobna prava i obveze koja su u pravilu vezana za osobu ovlaštenika, što znači da smrću osobe i ona prestaju. Kako je i sama laička asoci-

¹ Iz opširne literature o rimskom nasljednom pravu posebice izdvajamo: Baron, Julius, *Institucije rimskog prava*, Zagreb, 1925.; Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1968.; Boras, Mile; Margetić, Lujo, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 1998.; Buckland, William Warwick, *A text-book of Roman law from Augustus to Justinian*, Cambridge, University Press, 1921.; C. M. Brune, *The Origin and History of Succession in Roman Law*, *Law Magazine and Review*, A Quarterly Review Jurisprudence, vol. 5, 1911.; Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.; Hugh, Lindsay, *Adoption and Succession in Roman Law*, *The Newcastle Law Review*, vol. 3, br. 1., 1998.; Johnston, David, *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, 2015.; Kaser, Max, *Das römische Privatrecht*, C. H. Beck'sche verlagsbuchhandlung, München, 1955.; Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998.; Yaron, Reuven, *Two Notes on Intestate Succession*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 25, br. 3–4, 1957.

² Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 415.

³ Skup pravnih pravila koja uređuju sudbinu imovinskopravnih odnosa neke osobe poslije njezine smrti. Eisner, Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 469.

⁴ Ovlaštenje određene osobe stupiti u imovinskopravne odnose umrloga. Lučić, Zdravko; Šarac, Mirela, *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet, Split, 2011., str. 246.

jacija na nasljedno pravo dobivanje određenog dijela ostavine, strogo osobna prava, koja se ne mogu prenositi jer prestaju smrću, ne mogu biti predmetom nasljeđivanja. Pod takve ubrajamo javna prava, prava iz statusnih i obiteljskih odnosa, neka stvarna prava poput osobne služnosti, ugovori koji se odnose na točno određene subjekte (*instuitu personae*) te deliktne obveze na pasivnoj strani. Tako je gospodarska zadaća nasljednog prava osigurati opstanak i nastavak pravnih odnosa nakon smrti osobe za koju su vezani. Upravo ta imovinska prava i obveze koje prelaze s njihova nositelja, na novoga subjekta, nose naziv *hereditas*. Pod tim pojmom razlikujemo ostavinu i nasljedstvo u svezi na koju osobu, odnosno na koji subjekt nasljednog prava se odnose. Kada je bilo riječ o umrlom, odnosno ostavitelju upotrebljava se naziv ostavina, s objašnjenjem da prenosi svoja imovinska prava i obveze na nasljednika s kojim ta imovina poprima naziv nasljedstvo. U navedenom odnosu sudjeluju *heres* i *de cuius* ili *defunctus*.

2.2. RAZVOJ RIMSKOG NASLJEDNOG PRAVA

Povijesni razvoj nasljednog prava vezan je uz četiri faze kroz koje nasljedno pravo prolazi te doživljava određene promjene. Tako razlikujemo nasljeđivanje prema civilnom pravu, prema pretorskom pravu i zatim carsko i Justinijanovo zakonodavstvo. Promjene koje obuhvaćaju nasljedno pravo oslanjaju se na nastanak i širenje privatnog vlasništva, odnosno proizvodnje, te sami povijesni razvoj obiteljske zajednice koji prati raspad rođovske zajednice i ono najvažnije, stupnjevanje i svojevrsan napredak od *consortiuma* do zajednice agnatskog⁵ i kognatskog⁶ tipa. Samom spoznajom kako pitanje nasljednog prava započinje civilnim pravom koje započinje 754. godine prije Krista i završava Justinijanovim zakonodavstvom koje obuhvaća razdoblje od 528. do 565. godine, ukazuje na iznimnu dugotrajnost procesa razvoja. Nedostatkom izvora, u smislu količine i pouzdanosti, dolazi do pobijanja mišljenja o najstarijem rimskom nasljednom pravu gdje jedna strana zauzima stajalište da je Rimljanima oporučno (testamentarno) nasljedno pravo starije od zakonskog (neoporučnog) nasljeđivanja. S druge strane uzima se u obzir da je isprva postojalo samo zakonsko nasljeđivanje u svim nasljednim pravima naroda staroga vijeka.⁷ U svezi s time, razlika između ova dva načina nasljeđivanja očituje se u sljedećem: zakonsko nasljeđivanje (*succession ab intestato*) određuje tko će biti nasljednik kada pokojnik nije sam naveo kako treba rasporediti njegovu imovinu. S druge strane, pravila oporučnog nasljednog prava (*succession ex testamento*) stupaju na snagu nakon

⁵ U agnatsku obitelj ulaze sve osobe podređene očinskoj vlasti njezina starješine (*pater familias*), dakle kako potomci tako i adrogirani, adoptirani, supruge u *manus* braku i pozakonjena djeca. Agnatsko je srodstvo srodstvo samo po očevoj strani. Romac, Ante, Rječnik rimskog prava, Zagreb, Informator, 1989., str. 413.

⁶ Kognatsko srodstvo jest krvno srodstvo, to jest i po očevoj i po majčinoj liniji. *Ibid.*

⁷ Brune, *op. cit.* (bilj. 1), str. 440.

što oporučitelj na propisani način, obično voljom, navede planove za raspolaganje svojom imovinom nakon njegove smrti.⁸

2.1.1. Nasljeđivanje prema civilnom pravu

Takav sistem nasljeđivanja poznaje Zakonik XII ploča čiji je primarni cilj ostanak imovine umrloga (*hereditas legitima*) u okviru obiteljske zajednice naziva se *consortium*.⁹ *Consortium* predstavlja zajednicu imovine, života i rada koju obilježava zajedničko vlasništvo. Ona je zajednica više braće te njihovih žena i djece usmjerenih na poljoprivredu i stočarstvo, na čijem čelu je jedan od odraslih muškaraca u zajednici. To je od najranijih vremena *pater familias* koji nije predstavljao samo građansku, nego i religijsku glavu obitelji te je bio vrhovni svećenik koji je prinosiso žrtve bogovima na obiteljskom oltaru u ime sebe i svoje obitelji.¹⁰ Postojanje glave *obitelji* upućuje da svi članovi koji su bili pod njegovom vlasti postaju zakonski nasljednici, bez obzira na koji su način pripali toj vlasti (rođenje, *adoptio*,¹¹ adrogatio).¹² U slučaju nepostojanja takvih nasljednika, ostavina pripada daljim agnatskim srođnicima, odnosno pripadnicima istoga roda (*gentiles*). Općenito je prihvaćeno da u slučaju Zakonika XII ploča u nepostojanju i u odsutnosti *sui*, samo *proximus agnatus* je imao pravo nasljeđivanja. Ako je umro prije prihvaćanja ili odbio, imovina nije ponuđena drugom agnatu.¹³ Skladno time, iz toga proizlazi da nasljednicima mogu biti samo najbliži agnati. Također, zbog *emancipatio*, *adoptio* ili kod kćeri, udajom u *manus* brak, dolazi do gubitka prava na nasljedno pravo obitelji kojoj pripadaju, odnosno kojoj su pripadali jer dolazi do istupanja iz obitelji i spajanja s novom ili do osamostaljena, kao što je slučaj kod emancipacije. Zakonik XII ploča predviđa i oporuku (*testamentum*) čije je upravljanje u doba civilnog prava bilo dosta ograničeno.

2.1.2. Pretorski nasljedni sistem

Raspadom *consortiuma* kao starinske obiteljske zajednice naglasak se stavlja na nasljeđivanje po krvnoj vezi što stavlja u sekundarni položaj starinski agnatski princip pripadnosti obiteljskoj zajednici. Pretorski je nasljedni sustav tako naginjao razbijanju načela agnacije kao jedine osnove nasljeđivanja, a sukladno tome kod instituta i pojma *proximus agnatus*, *proximus* počinje predstavljati ograničenje koje izvorno nije bilo tako

⁸ Mousourakis, George, *Fundamentals of Roman Private Law*, Auckland, Springer, 2012., str. 279.

⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 415.

¹⁰ Brune, *op. cit.* (bilj. 1), str. 432.

¹¹ To je bio oblik posvojenja u kojem je osoba koja je posvojena bila *alieni iuris*. Hugh, *op. cit.* (bilj. 1), str. 63.

¹² Proces promjene statusa osobe koja je bila *pater familias* ili samostalna osoba (*sui iuris*) u status *filius familias* ili nesamostalne osobe (*alieni iuris*). *Ibid*, str. 62.

¹³ Yaron, *op. cit.* (bilj. 1), str. 385.

shvaćano. Pravo nasljeđivanja ima jedino *proximus agnatus*, ako je odbio ili umro prije prihvaćanja, cognati su mogli doći i tražiti *bonorum possessio*. To ne bi predstavljalo nikakvu nepravdu prema drugim agnatima jer su mogli i dalje tražiti *bonorum possessio* kao *unde cognati*, s time da nisu više udaljeni od *de cuiusa* nego cognati s kojima se natječu.¹⁴ Tako pretor određuje da pravo na ostavinu imaju i oni koji su bili emancipirani i živjeli samostalno još za očeva života, to jest, krvni srodnici koji su se odvojili od svoje agnatske obitelji i nisu stjecali nasljedno pravo prema civilnom pravu. Pretor je srodnicima dodjeljivao posjed ostavinske imovine (*bonorum possessio*) i štutio ih u tom svojstvu sve dok protekom roka dosjelogosti nisu postali nasljednicima i prema civilnom pravu:

D. 37,1,3,2–3 (*Ulpianus libro 39 ad edictum*) *Bonorum igitur possessionem ita recte definiemus ius perseguendi retinendique patrimonii sive rei, quae cuiusque cum moritur fuit. Invito autem nemini bonorum possessio adquiretur.*¹⁵

Tu se ističe posebna karakteristika istodobnog postojanja nasljednog prava prema civilnom i pretorskom pravu pretor ne stavlja izvan snage nasljedno pravo prema *ius civile*, nego osniva ustanovu pretorskog nasljeđivanja nazvanu *bonorum possessio*, predstavljenu kao svojevrsni mješoviti nasljedni sustav jer kao podlogu uzima agnatsko srodstvo, ali taj sustav dopunjava i mijenja u skladu kognacije pa je nasljedno pravo priznato i bračnim drugovima u slučaju pomanjkanja krvnih srodnika. *Bonorum possessio* dohvaća i oporučno nasljeđivanje koje doživljava promjenu u smislu priznanja *bonorum* posesije bližim rođacima te u smislu pojednostavnjenja te uklanjanja formalnosti. Pretor svojom djelatnošću dopunjava i sustav nužnog nasljeđivanja.

2.1.3. Carsko i Justinijanovo zakonodavstvo

Nasljeđivanje prema carskom pravu nastavlja u smjeru rada pretorskog prava i priznavanja kognatskoga načela. Posebice su uređivani odnosi majke i djece prema načelu kognacije što je i dovelo do izdavanja propisa u obliku senatskih mišljenja. Prisutnost dvojnog sustava nasljeđivanja je održana, a uz to dolazi do izgradnje ustanove fideikomisa (neformalnog zapisnog prava) koja potiskivanjem legata (formalni zapisi), mijenja rimsko zapisovno pravo. Justinijanovo zakonodavstvo završno i konačno reformama ukida dvojnju ustanovu nasljeđivanja te stapa civilno i pretorsko nasljedno pravo. Izgrađeno je i nužno nasljedno pravo spajanjem formalnog i materijalno nužnog nasljednog prava te dolazi do stapanja legata *ius civile* i fideikomisa carskog zakonodavstva. Ključno radnja i promjena ovoga razdoblja odnosi se upravo na postavljanje nove osnove intestatnog

¹⁴ *Ibid.*, str. 387.

¹⁵ *Trans. cit.*, Romac, A., Izvori rimskog prava, Informator, Zagreb, str. 468.–469.: *Bonorum possessio* pravno ovako definiramo (određujemo): to je pravo potraživanja i pridržavanja imovine ili stvari koje su nekome pripadale u času smrti. Nikome se ne može dodijeliti *bonorum possessio* protiv njegove volje.

nasljeđivanja. Novi temelj nasljednog prava postaje kognatsko srodstvo (*cognatio*) čija je prisutnost vidljiva i danas.

2.2. PODRIJETLO I PODJELA *BONORUM POSSESSIONIS*

Pretorsko pravo predstavlja iznimno važno razdoblje. O namjeri i svrsi koju pretor želi postići uvođenjem novoga nasljednoga sustava, prevladava teza da je ono služilo prvotno kao sredstvo za uređenje uloga stranaka u parnici o nasljedstvu (*hereditatis petitio*). Stranka koja je imala stvar, odnosno nasljedstvo, u svome posjedu dobivala je povoljniji položaj u odnosu na drugu stranku. S obzirom na to da je pretor u dvojbenim slučajevima na traženje nasljednih pretendena na temelju prethodnog kratkog ispitivanja stanja stvari davao nasljedstvo onome, za koga je govorila najveća vjerojatnost da je pravi nasljednik. Onaj, koji je na taj način dobio *bonorum* posesiju, nije dakako bio osiguran da će mu nasljedstvo ostati jer je drugi mogao protiv njega istupiti s *hereditatis* peticijom i tom tužbom uspjeti.¹⁶ *Bonorum possessio* uvodi promjene koje su išle prema poboljšanju u vidu priznavanja nasljednog prava osobama kao što su emancipirani sin, udana kći te žena koja nije bila *in manu* braku, što je bilo protivno nasljednom sustavu *iuris civilis*. Pretor je takvima pružao zaštitu unatoč tome što nisu bili nasljednici prema *ius civile* te je tako nastao mješoviti nasljedni sustav oblikovan i izrađen na temelju agnatskog srodstva oslonjenim na zakonsko nasljedno pravo po *ius civile*, uz važenje pretorskog instituta *bonorum possessio* usko povezanim s kognatskim srodstvom. Prema tome, *bonorum possessio* je posjed imovine dan od pretora osobi (*bonorum possessor*) bez obzira na to ima li pravo na nasljeđivanje u konkretnom slučaju prema civilnom pravu.¹⁷ Pravno gledano, *bonorum possessor* imao je sličan položaj kao univerzalni sukcesor, izuzevši naziva *heres*, koji je bio namijenjen samo za one koji su prema *ius civile* nasljeđivali cijelu imovinu. Kako nije bio nasljednik u pravom smislu, pretor pruža zaštitu tako što je nasljednicima prema *ius civile* uskratilo tužbu, bilo preko *exceptio doli*¹⁸ ili tim sredstvom štiti i ostaviteljeve najbliže srodnike ako bi ih on oporukom na nepravedan način isključio iz nasljedstva te upravo tim postupkom stvara se novo materijalno nužno nasljedno pravo.

Razlikujemo prvotno tri vrste *bonorum* posesije, a to su *bonorum possessio secundum tabulas*,¹⁹ *sine tabulis (bonorum possessio intestati)*²⁰ i *contra tabulas*.²¹ Sa stajališta od-

¹⁶ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 475.

¹⁷ Berger, *op. cit.* (bilj. 1), str. 375.

¹⁸ Prigovor na prevaru, *ibid.*, str. 459.; Kaser, *op. cit.* (bilj. 1), str. 566.

¹⁹ *Bonorum possessio* davala se onome koji je oporukom pozvan na nasljedstvo. Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 476.

²⁰ *Bonorum possessio* davala se kao intestantno nasljedno pravo. *Ibid.*

²¹ Davanje *bonorum possessio* kao nužno nasljedno pravo suprotno oporuci. *Ibid.*

nosa *bonorum possessio* prema *ius civile* razlikujemo *adiuvandi (confirmandi)* kao davanje bonorum posesije onima kojima je prema civilnom pravu pripadalo nasljedno pravo. Ako nisu postojali nasljednici prema *ius civile*, govorimo o *supplendi iuris civilis gratia*, a *corrighendi iuris civilis gratia* odnosi se na davanje bonorum posesije unatoč postojanju jačih nasljednika po *ius civile*. Daljnja dioba zahvaća *bonorum possessio sine re* ako bonorum posesija nije dovodila do neosporivog stjecanja nasljedstva te *bonorum possessio cum re* kada dovodi do neosporivog stjecanja nasljedstva što se može oprimiriti u slučaju *bonorum possessio corrighendi iuris civilis gratia*. Posljednja podjela dohvaća razliku postojanja pretpostavki za stjecanje posesije te potrebu prethodnog ispitivanja stvari. Tako kod *bonorum possessio edictalis* pretor ispunjava zahtjev za dodjelu, bez prethodnog ispitivanja stanja stvari, onome tko tvrdi postojanje pretpostavke za stjecanje bonorum posesije. Osoba tek naknadno ima dužnost dokazati postojanje pretpostavki pred sudom. Kada se je radilo o slučajevima koji nisu bili predviđeni ediktom, odnosno u izvanrednim slučajevima dolazi do davanja *bonorum possessio cretalis*, oblika bonorum posesije koja se zasniva tek nakon ispitivanja stvari (*causae cognitio*) i to dekretom u svečanoj sjednici suda (*pro tribunali*).

2.3. PRETPOSTAVKE ZA STJECANJE NASLJEDSTVA

U rimskom pravu postojale su određene pretpostavke čije je ispunjenje bilo nužno da bi došlo do nasljeđivanja. One su faktične i pravne naravi, a obuhvaćaju smrt ostavitelja koji je pravni subjekt ostavine, njegova sposobnost imati nasljednike, dakle postojanje nasljednika koji posjeduju sposobnost biti nasljednikom, postojanje predmeta nasljedstva (imovine), pozivanje na nasljedstvo (*delatio*), prihvrat nasljedstva (*acquisitio*) te pravna osnova nasljeđivanja koja upućuje na načine pozivanja na nasljedstvo. Pravne osnove su zakon i oporuka (*testamentum*), stoga nasljeđivanje može biti intestatno ili zakonsko te testamentarno ili oporučno. Kasnije pretor uvodi i nužno nasljedno pravo kao novu pravnu osnovu za pozivanje na nasljeđivanje. Sumirajući dakle, do ostvarivanja nasljednopravnog odnosa i stjecanja nasljedstva dolazilo je kada bi pravilno pozvani nasljednik, koji je sposoban biti nasljednikom, prihvatio nasljedstvo, čime je stupao u sva prava i obveze ostavitelja.²²

Temeljna pretpostavka za pokretanje nasljeđivanja je naravno smrt ostavitelja, što iskazuje načelo *Hereditas vivi non datur* što je značilo da pravni subjekt imovine, koja se imala naslijediti, umro. Pravni subjekt imovine, odnosno ostavitelj nosi naziv *de cuius* ili *defunctus*.²³ Ostavitelj je dakle fizička osoba koji je morao imati sposobnost da bude

²² Lučić; Šarac, *op. cit.* (bilj. 4), str. 248.

²³ Naziv *de cuius* nastao je skraćivanjem izraza *de cuius hereditate agitur* (onaj o čijoj je ostavini riječ, odnosno o čijoj se ostavini raspravlja), dok *defunctus* (od *de fungere*, zapravo *defungere vita*) znači "onaj koji je prestao djelovati", dakle "umrli". Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 415.

naslijeđen što je u klasičnom pravu povezano sa statusom rimskog građana *sui iuris* koji su imali pravnu i poslovnu sposobnost te vlastitu imovinu kojom su mogli slobodno raspolagati. Tako robovi, peregrini, osobe *alieni iuris* te *capite deminuti* nisu mogli imati nasljednika što je povezano time što nisu imali vlastitu imovinu, punu poslovnu i pravnu sposobnost te time što su imali niži pravni položaj u rimskom društvu, odnosno bili su često pod vlašću druge osobe (očinska ili bračna vlast). Kako je postojala potreba prenošenja imovine, uz ostavitelja se pojavljuje i nasljednik kojega rimsko pravo poznaje kao *heresa*.²⁴ Važan uvjet je bio da nasljednik mora nadživjeti ostavitelja i da nasljednikom može biti proglašena samo osoba koja je živa u trenutku ostaviteljeve smrti, odnosno u trenutku delacije. Ipak, ovdje se javlja iznimka kod slučaja *postumus*, odnosno djeteta rođenoga nakon očeve smrti kod kojeg vrijedi pravilo izvedeno iz načela *nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur* koje kaže da se rođenjem *postumusa* oporuka ukida – *postumi agnatione testamentum rumpitur*. Takvo načelo vuče korijene i poveznicu s obiteljskim pravom, odnosno osobnim pravom, u kojem se *nasciturus* smatrao već rođenim ako je bila riječ o njegovim interesima te se tako nastoji zaštititi i u nasljednom pravu.

Nasljednikom su mogli biti samo rimski građani, što isključuje peregrine, robove, *capite deminute* te osobe *alieni iuris*. Robovi i *alieni iuris* izuzetno su mogli biti nasljednicima ako su nasljedstvo stjecali svome gospodararu, to jest *pater familiasu*. Carsko zakonodavstvo zatim mijenja to da su i djeca *alieni iuris* dobili pravo biti nasljednicima. Justinijan ograničava uskraćivanje prava biti nasljednikom samo na političke i vjerske razloge. Sukladno tome, nasljednicima nisu mogla biti djeca neprijatelja, veleizdajnici i heretici. Uz ispunjenje tih određenih pretpostavki, da bi se steklo nasljedstvo, bilo je potrebno pozivanje određenog nasljednika na nasljedstvo u trenutku ostaviteljeve smrti. Taj akt nosi latinski naziv *delatio*.²⁵

Načini pozivanja na nasljedstvo iliti osnova delacije može biti oporuka, nasljedni red i nužno nasljedno pravo. Dakle, razlozi delacije bili su prema rimskom pravu ili oporuka (*testamentum*) ili zakon, to jest odnos izvjesne osobe prema ostavitelju, koji joj je prema zakonu davao pravo da bude njegovim nasljednikom.²⁶ Pozivanje na temelju oporuke bilo je zastupljenije i imalo je prednost pred zakonom. Zakonsko nasljeđivanje određeno je kao *successio ab intestato*, odnosno kao svojevrsna zamjena oporuci jer se za njome posezalo u slučaju pomanjkanja oporuke, nevaljanosti oporuke ili zbog naknadnog gubitka učinka. Protekom vremena dolazi do zakonskog nasljeđivanja protivno oporuci (*contra tabulas*) priznato najbližim krvnim srodnicima, a koje se klasificira kao treći razlog delacije. Oporučno i zakonsko nasljeđivanje međusobno su se suprotstavljali i

²⁴ Riječ *heres* se u latinskom jeziku pojavljuje samo u muškom rodu što bi moglo ukazivati na okolnost da je ostavina u starije doba pripadala načelno jedino muškarcima. *Ibid.*

²⁵ Riječ *delatio* stvoren je od glagola: *defero, deferre, detuli, delatum*, koji znači prenijeti, predati, izručiti. *Ibid.*, str. 444.

²⁶ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 478.

isključivali jer prema načelu *Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* nije se moglo nasljeđivati dijelom oporučno, dijelom zakonski. Kao poveznica javlja se i načelo *Semel heres, semper heres*, značenja da jedanput nasljednik uvijek ostaje nasljednik. Zaključno s time, vrijedila je postavka da pozivanje na nasljedstvo dovodi do trajnog nasljeđivanja. Ipak, sama delacija nije uvijek izravno dovodila do toga da osoba stvarno postane nasljednikom, nego je uz to bio potreban i prihvata nasljedstva nazvan *acquisitio*.²⁷ Ovdje razlikujemo *heredes necessarii* i *heredes voluntarii* s bitnom razlikom je li nasljednik član obiteljske zajednice (*suus heres*) ili strana osoba (*heres extraneus*). *Heredes sui et necessarii* bili su nasljednici koji su se nalazili pod vlašću ostavitelja u trenutku njegove smrti, dakle riječ je bila o osobama *alieni iuris* i robovima koji su morali prihvatiti ostavinu, odnosno stjecala su je *ipso iure* u samom trenutku delacije. To je značilo da im nasljedstvo pripada neovisno o njihovoj volji. Tako u ovome slučaju dolazi i do poklapanja s akvizicijom. Nasljednici *sui heredes* mogli su odlučivati o prihvaćanju nasljedstva jedino ako bi im tu mogućnost pružio ostavitelj riječima *si volet, heres esto* značenja – *ako želi, neka bude nasljednik*.

Nasljedstvo se nije moglo odbiti, pa ni u situaciji kada je bila riječ o prezaduženom. Taj nedostatak pretor ispravlja uvođenjem *ius abstinendi* kojim su imali pravo odreći se isključivo prezaduženog nasljedstva.²⁸ Postojalo je i pravo sastaviti popis naslijeđenih dobara i tako u skladu s *beneficium inventarii* odgovaralo se vjerovnicima samo do visine naslijeđene imovine. S druge strane javljaju je *heredes voluntarii* ili *heredes extranei* kao nasljednici koji nisu bili pod vlašću umrle osobe u trenutku njegove smrti, pa nije postojala obveza prihvata nasljedstva. Od njih se tražilo da prihvate ili odbiju ostavinu, pa tako osobe koje nisu bili pripadnici agnatske obitelji postajali su nasljednici samo ako su očitovali volju o prihvaćanju nasljedstva (*acquisitio hereditatis*). Volja se mogla očitovati formalno kao *cretio* ili neformalno *aditio nuda voluntate*. *Cretio* je izjava u obliku određene formule, koju daje oporukom postavljeni nasljednik pred svjedocima, potvrđujući da ga je ostavitelj postavio za nasljednika i da on nasljedstvo prihvaća.²⁹ Do svečanog formalističkog usmenog prihvata dolazilo je kada je ostavitelj to odredio u oporuci i kada je bio određen rok (*spatium deliberandi*), najčešće u trajanju od sto dana, u kojemu je nasljednik imao pravo na razmišljanje hoće li prihvatiti ostavinu te ako bi rok istekao, a on se nije izjasnilo, uzimalo se kao da ne želi prihvatiti ostavinu i izravno bi izgubio pravo na nasljedstvo te bi se nakon toga tražio drugi nasljednik. To je bila praksa prema civilnom pravu, dok je Justinijanovo pravo, upravo suprotno, smatralo da je propuštanjem izjave zapravo došlo do prihvaćanja. Takvo razdoblje razmišljanja u kojemu je ostavina bez vlasnika naziva se ležeća ostavina (*hereditas iacens*). *Pro herede gestio* smatralo se neformalnim prihvatom ostavine i to prešutnim putem u obliku ponašanja iz kojega se iščitavala volja i želja nasljednika da prihvati ponuđenu imovinu. Riječ

²⁷ Dolazi od glagola *acquirō, acquirere* što znači pridobiti, steći.

²⁸ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 298.

²⁹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 445.

je bila o konkludentnim radnjama gdje se osobu koja se primjerice useli u naslijeđenu kuću ili koja upotrebljava i koristi stvari iz ostavine direktno smatra nasljednikom jer se iz takvog čina daje izvući zaključak da je došlo do prihvaćanja nasljedstva. Prihvaćanje nasljedstva zaključivalo se već spomenutim načelom *semel heres, semper heres*, a odbijanje nasljedstva (*repudiatio*) moglo se izvršiti na bilo koji način i oblik i nije se moglo opozvati.

U razdoblju pretorskog prava nasljedstvo se stjecalo tako što je nasljednik, najčešće u roku od sto dana nakon delacije, zatražio od pretora posjed ostavinske imovine, odnosno već spomenuti *bonorum possessio*. Takav posjed pretor bi dopustio ako ne bi bilo nasljednika prema *ius civile* koji bi mogli iskazati protivljenje. Tako se u ovome slučaju javlja institut dosjelogosti – *usucapio pro herede*³⁰ na čijem temelju bi nasljednik prema pretorskom pravu postao *heres* i prema civilnom pravu. Poslije ta ustanova biva ograničena, a nepošteno zauzimanje tuđe ostavine proglašeno kaznenim djelom, odnosno *crimen expilatae hereditatis*, nakon čega *usucapio pro herede* mora biti u skladu s redovitim pravilima o dosjelogosti. Još što se tiče prihvaćanja nasljedstva, to pravo se prvotno nije moglo prenijeti na drugoga, a pretor tako uvodi *transmissio delationis* kako bi se omogućio prijenos delacije na nasljednike pozvane ako bi on umro. Također isticalo se i načelo rimskog prava, akrescencija ili *ius accrescendi*, prema kojemu ako pozvani nasljednik ne prihvati nasljedstvo, ti dijelovi ostavine prirastaju razmjerno dijelovima ostalih sunasljednika.

2.4. POSLJEDICE STJECANJA NASLJEDSTVA

Prihvaćanjem nasljedstva nasljednik stupa u sva nasljeđiva prava i obveze što je imao umrli, kao njegov univerzalni sukcesor.³¹ Tako pod obveze koje su prenesene spada i plaćanje dugova koje je ostavitelj imao, što nasljednika stavlja u iznimno nepovoljan i nezahvalan položaj jer dolazi do spajanja njegove imovine s naslijeđenom. Takva radnja nosi naziv *confusio bonorum* i prema njoj nasljednik plaća nasljednikove dugove svojom cjelokupnom imovinom, što može biti problem kada iznos dugova premašuje vrijednost dobivenog nasljedstva. Stoga, pretor uvodi pravna sredstva za zaštitu nasljednika – *beneficium abstinendi*, *beneficium inventarii* te *beneficium separationis*. Prvospomenuto sredstvo jest pravna mogućnost osoba koje su pripadale u prvi red intestatnih nasljednika prema Zakoniku XII ploča, pa prema tome stjecale mogućnost i protiv svoje volje da ne prihvate nasljedstvo.³² Morale su biti ispunjene pritom pretpostavke uzdržavanja

³⁰ Ustanova na osnovi koje je bilo koja osoba, koja bi posjedovala ostavinu za godinu dana, stjecala dosjelošću ostavinu i položaj nasljednika. Nije se tražila ni *iusta causa* ni *bona fides*. Eisner, Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 249.

³¹ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 449.

³² *Ibid.*, str. 450.

od korištenja, upotrebe i uprave ostavinskim stvarima. *Beneficium inventarii* uvedeno je također kao pravno sredstvo koje je pružalo mogućnost nasljednicima da ograniče svoje odgovornosti za preuzete obveze. Već spomenuto, kao mogućnost popisivanja stvari iz ostavine, odgovornost se ograničavala do ukupnog iznosa vrijednosti tih popisanih stvari. Popis imovine trebao je biti započet u roku od trideset dana od izvršenja delacije ili otvaranja oporuke te završiti u roku od šezdeset dana. Postojao je uvjet da se to mora obaviti u nazočnosti služene osobe i svjedoka. U tome razdoblju popisivanja vjerovnici nisu mogli naplatiti tražbinu, nego tek nakon izvršenja toga postupka i to do visine vrijednosti imovine ostavitelja. *Beneficium separationis*³³ predstavlja pravno sredstvo za zaštitu ostavinskih vjerovnika u prilikama nasljednikove prezaduženosti. Vjerovnici su u roku od pet godina imali pravo zatražiti razlučenje ostavine od imovine koju je imao vjerovnik, a takvu odluku o razdvajanju imovine donosio bi pretor dekretom – *separatio bonorum*.³⁴ Postojao je red podmirivanja tražbina koji na prvo mjesto stavlja ostavinske vjerovnike koji su tražili *separatio*, nakon čega slijede vjerovnici koji nisu tražili takav postupak, a nakon njihova podmirivanja, imovina što bi ostala, ako bi ostala, pripadala bi nasljedniku.

2.5. PRAVNA ZAŠTITA NASLJEDNIKA

Kako je nasljednik bio univerzalni sukcesor, raspolagao je pravom koristiti se pojedinačnim tužbama (*actiones*) koje je mogao podizati i ostavitelj. Za tom se tužbom poseže kada tuženik priznaje nasljedniku položaj nasljednika. U slučaju kada civilnom nasljedniku koji nije imao posjed nad ostavinom biva osporavano, izričito ili prešutno, njegovo svojstvo nasljednika od strane posjednika, nasljednik poseže za posebnom tužbom sličnoj *rei vindicatio*, odnosno podiže *hereditatis petitio*. To je tužba kojom je nasljednik tražio bilo ostavinu kao cjelinu bilo pojedine ostavinske stvari zasnivajući svoj zahtjev jedino na svome svojstvu nasljednika.³⁵ U poveznici s *rei vindicatio* tuženik se nije morao upustiti u parnicu te u tom slučaju pretor daje na raspolaganje tužitelju uporabu *interdictum quam hereditatem* kojim se nalaže obveza izručenje nasljedstva tužitelju.³⁶ Zajednička karakteristika je bila i odgovornost tuženoga iz čega proizlazi da je *possessor*

³³ Povlasticom nazvanom *beneficium separationis* nije se mogao koristiti nasljednik koji je tražio da mu se dopusti *tempus deliberationis* jer je to vrijeme odlučivanja moglo imati istu ulogu kao i *beneficium inventarii*, to jest nasljednik je imao mogućnost utvrditi je li ostavina prezadužena. *Ibid.*

³⁴ *Separatio bonorum* nema mjesta: nakon pet godina od nastupa; ako su predmeti ostavštine već s nasljednikovom imovinom pomiješani; ako je vjerovnik nasljednika primio za svog dužnika. Egersdorfer, Aleksander, Predavanja dr. Aleksandra Egersdorfera o pandektama, treći svezak: obiteljsko i nasljedno pravo, Tisak i naklada dioničke tiskare, Zagreb, 1917., str. 221.–222.

³⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 520.

³⁶ Na temelju *hereditatis* peticije imao je osuđeni izručiti sve što se nalazilo u ostavini u vrijeme delacije, to jest ne samo one stvari koje su bile u ostaviteljevu vlasništvu ili koje je on držao kao uživalac ili založni vjerovnik, nego i one, koje je držao kao depozitar ili komodatar jer je nasljednik i za te stvari odgovarao (Paul, D. 5,3,19,pr.).

malae fidei bio odgovoran za svu štetu i gubitke nastale na ostavini, pa čak i za *casus*, i to prije i nakon litiskontestacije, a nakon litiskontestacije je odgovarao samo *possessor bonae fidei*, što znači da je morao vratiti stvari iz nasljedstva u stanju u kakvom su se nalazile u trenutku početka parnice. Nije odgovarao za gubitak, trošenje i darovanje stvari, nego samo ako se obogatio, odnosno u slučaju prodavanja stvari iz nasljedstva naknađuje samo kupnju koju je za njih primio pri čemu se nisu obračunavale kamate. Razlika između tih dviju sličnih tužbi iskazivala se u tome što je tuženi morao dokazivati svoje svojstvo nasljednika. Glede *bonorum possessora* pretor mu je pružao *interdictum quorum bonorum* kojim može tražiti posjed, odnosno bonitarno vlasništvo nad ostavinskim stvarima, to jest ide samo za time da mu se izruče tjelesne stvari, koje pripadaju nasljedstvu, a nipošto netjelesne stvari.³⁷ Gubljenjem razlika između pretorskog i civilnog prava, *bonorum possessoru* priznaje se *hereditatis petito possessoria* kao *utilis hereditatis petitio* kojom može tražiti i stvari i prava, odnosno cjelinu ostavine.

3. INTESTATNO (ZAKONSKO) NASLJEĐIVANJE

3.1. POJAM INTESTATNOG NASLJEĐIVANJA

Zakonsko (intestatno) nasljeđivanje je stjecanje subjektivnog nasljednog prava zbog ostaviteljeve smrti, koje se zbiva neposredno na temelju zakona jer u trenutku otvaranja nasljedstva, glede stjecanja postoje one pravne činjenice koje su zakonom određeni pravni temelj nasljeđivanja ostavitelja.³⁸ Intestatno nasljeđivanje³⁹ omogućeno je osobama koje su s ostaviteljem povezane nekim zakonom određenim obiteljskim vezama. Kao što je već spomenuto, takav oblik nasljeđivanja isprva je postojao kod svih naroda starog vijeka, dok se kod Rimljana veoma rano pojavljuje i oporučno, testamentarno nasljeđivanje koje je već određeno u Zakoniku XII ploča. Različiti obiteljski i srodnički odnosi koji su se oblikovali i mijenjali tijekom vremena, a na koje su, prije svega, utjecale brojne društvene, gospodarske i ekonomske promjene (u smjeru privatnog vlasništva), oblikovale su i modificirale zakonski red nasljeđivanja. Sukladno s takvim razvojem i faze koje prolazi cjelokupno nasljedno pravo, razlikujemo nasljeđivanje prema civilnom, pretorskom, carskom i Justinijanovu nasljednom pravu.

Pritom, nužno je istaknuti da zakonsko nasljedstvo nastupa, kada ostavitelji nisu ništa odredili oporukom, to jest, kada oporuke nema, odnosno kada ju ostavitelj nije napravio

Morao je nadalje povratiti ubrane plodove ostavinskih stvari (Ulp. D.5,3,13,7), kupnju prodanih ostavinskih stvari i naplaćene tražbine (Ulp. D.5,3,16,1). Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 16), str. 552.

³⁷ Baron, *op. cit.* (bilj. 1), str. 333.

³⁸ Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008., str. 189.

³⁹ Pojam izveden od latinskog izraza *ab intestato*, potpunije rečeno *hereditas ab intestato*. Romac, *op. cit.* (bilj. 1.), str. 418.

(*si intestato moritur*), kada je oporuka nevaljana ili kada ne nastupi ni pozvani ni tko drugi na njegovo mjesto, odnosno kada nasljednici postavljeni oporukom odbijaju takav položaj, to jest nisu htjeli ili nisu mogli postati nasljednicima zbog određenih razloga. U takvim slučajevima nasljeđivanje se okreće zakonu te dolazi do nasljeđivanja onih koji su bili povezani najbližom vezom s ostaviteljem u sklopu postojećih obiteljskih veza. Općenito gledajući, oporučno nasljeđivanje, prije svega, rezultat je promjene položaja pojedinca u društvu koji dobiva oporučnu slobodu raspolaganjem svoje imovine, no kako on živi uglavnom u obitelji, imovina se u pravilu ostavlja najbližim srođnicima.

Razlikujemo i tri vrste poziva zakonom. Prvo je zakonito nasljedstvo roda, zatim poziv supruge te izvanredni slučajevi zakonitog nasljedstva o čemu će dalje biti govora.

3.2. INTESTATNO NASLJEĐIVANJE PREMA CIVILNOM PRAVU ZAKONIKA XII PLOČA

Nasljeđivanje u razdoblju od 754. godine prije Krista do 201. godine prije Krista uređeno je Zakonikom XII ploča (*Leges duodecim tabularum*) te dijelom običajima. Takav oblik nasljeđivanja išao je u prilog *consortiumu*, kao velikoj obiteljskoj zajednici sa zajedničkim vlasništvom. Iako se u spomenutom zakoniku spominje oporuka, ona još ne postoji u smislu slobodnog izbora nasljednika, stoga kada *pater familias* ne bi učinio oporuku, dolazilo bi do ostvarivanja zakonskog nasljednog reda zasnovanog na agnatskom srodstvu, što se nije osvrtao na kognatsko srodstvo. Odmah, smrću ostavitelja, ostavina bi pripala nasljedniku prema pravilu o tri reda nasljednika. To je zahtijevalo postojanje nasljednika u što je spadao i *nasciturus* (još nerođeno dijete). Dakle, intestatni nasljedni red prema civilnom pravu uređen je Zakonikom XII ploča i određuje tri reda nasljednika: *sui heredes*, *proximus agnatus* i *gentiles*:

XII tab. 5,3 *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto. Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento.*⁴⁰

Prvi nasljedni red čine *sui heredes* koji su najbliži agnatski srođnici ostavitelja koji su bili pod njegovom očinskom ili bračnom vlašću za života, a njegovom smrću postaju *sui iuris*.⁴¹ U prvi red ubrajamo ženu u *manus* braku, ostaviteljevu djecu rođenu, adrogiranu i adoptiranu, unuke ranije umrlih ili emancipiranih sinova, dok žena iz braka *sine manu*, emancipirana djeca i njihovi potomci koji nisu ostali pod vlašću ostavitelja nisu spadali pod zakonske nasljednike. Nasljednici prvog reda bili su *heredes neccessarii*, što

⁴⁰ *Trans. cit.*, Romac, *op. cit.* (u bilj. 15), str. 21.: Kako odredi (*pater familias*) o svojoj imovini i tutorstvu, tako neka bude pravo. Ako netko umre bez testamenta tko nema svog nasljednika, neka nasljedstvo pripadne najbližem agnatu. Ako nema agnata, neka nasljedstvo pripadne gentilima.

⁴¹ Buckland, *op. cit.* (bilj. 1), str. 363.

je značilo da su postajali nasljednici neovisno o vlastitoj volji te se nisu mogli odreći nasljedstva niti ga odbiti ako je bilo prezaduženo, o čemu se već govorilo. Smrću, ostavina im je odmah pripadala bez potrebe izjave volje. Imovina, odnosno ostavina dijelila se prema lozama (*in stirpes*), a ne prema glavama (*per capita*) uz primjenu načela reprezentacije. *Successio in stirpes* vrijedila je u slučaju postojanja više "svojih", prema kojem bliži srodnik isključuje iz nasljeđivanja svoje potomke. Tako primjerice sin ostavitelja ima prednost pred njegovim potomcima, odnosno sin isključuje od nasljeđivanja svoju djecu, a ako je bila riječ o situaciji kada bi taj sin prethodno umro, onda njegova djeca dobivaju pravo nasljeđivanja kakvo je imao njihov otac za života i samo onaj dio koji bi izvorno pripao njihovom ocu ako bi u nasljeđivanju postojao primjerice još jedan sin. To je riječ o načelu reprezentacije ili *ius representationis*. Što se tiče žena, supruga u *manus* braku bila je u položaju kćeri (*filiae loco*) pa je nasljeđivala jednako kao djeca. Ako je riječ o nasljeđivanju iza žene, *sui* ne postoje jer žena ne može imati očinsku vlast.⁴²

U slučaju kada ostavitelj nema "svojih", na nasljedstvo se pozivao najbliži agnat izvan kruga *sui heredes – proximus agnatus*.⁴³ Prema tome, riječ *proximus* označava ograničene nasljeđivanja samo za najbliže agnate.⁴⁴ Posrijedi je drugi nasljedni red u koji ulaze srodnici koji nisu živjeli u istoj obitelji, ali su nekada zajedno s ostaviteljem pripadali istoj obiteljskoj zajednici. Tu ubrajamo ostaviteljevu braću i sestre te njihove potomke. Vrijedilo je pravilo da bliži srodnici isključuju dalje srodnike, dok načelo reprezentacije u ovome slučaju nije upotrebljivo. Kako su bili *heredes voluntarii* ostavljena im je mogućnost prihvata ili odbijanja nasljedstva. Ako bi odbili, ono bi jednostavno ostalo bez nasljednika, što se zvalo *hereditas vacans* kao ostavina bez vakanta, te bi pripala državi jer nije bila moguća delacija na dalje srodnike u slučaju kad najbliži agnat ne prihvati (*successio gradum*).

Gentiles jest treći nasljedni red, u koju ulaze pripadnici istog roda. Do njega dolazi kada ne postoje ni nasljednici u prvom redu ni najbliži agnati iz kruga uže obitelji. Imovina ostavitelja tako je ulazila u imovinu gentilne zajednice, gdje Zakonik XII ploča kaže neka imovina pripadne gentilima – *gentiles familiam habento*.

3.2. INTESTATNO NASLJEĐIVANJE PREMA PRETORSKOM PRAVU (*BONORUM POSSESSIO INTESTATI*)

Kraj razdoblja Republike obilježen je velikim promjenama: nestajanjem zajedničkog vlasništva, razvijanjem suprotnog, privatnog vlasništva, uvođenjem robne proizvodnje te mijenjanjem obiteljskih odnosa što za posljedicu ima raspad *consortiuma* i agnatskog

⁴² Boras; Margetić, *op. cit.* (bilj. 1), str. 175.

⁴³ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 280.

⁴⁴ Yaron, *op. cit.* (bilj. 1), str. 386.

tipa obitelji. Agnatsko srodstvo gubi važnost jer slabi moć vlasti *pater familiasa*, što je uzrokovano odvajanjem i osamostaljivanjem osoba koje su bile *alieni iuris*. Ta mogućnost proizlazi iz bogatstva koje je omogućavalo i opstanak izvan obitelji, stoga slučaj emancipacije djece nije bila rijetkost. Emancipacijom, odnosno izlaskom iz obitelji i gubljenjem očinske vlasti gubilo se i pravo na nasljeđivanje. Pretor takav položaj emancipiranoga smatra nepoštenim te kako bi izjednačio njegov položaj s osobama *alieni iuris* uvodi novu ustanovu *bonorum possessio*.⁴⁵ Tom, već spomenutom ustanovom, napušta agnatsko načelo nasljeđivanja te usvaja i krvno srodstvo (*cognatio*), čime se prihvaća i dopušta da i emancipirana djeca imaju pravo biti nasljednici oca. Time dolazi do nove nejednakosti jer je emancipirani sin imao vlastitu imovinu te je sam zarađivao za sebe, dok su osobe *alieni iuris* bile obvezatne predati sve što zarade u imovinu *pater familiasa*. Pretor uvodi rješenje u obliku *collatio bonorum* na temelju koje je emancipirani sin morao svu svoju imovinu koju je imao u trenutku ostaviteljeve smrti, uključujući i sve dobitke nakon emancipacije, uvrstiti u ostavinu ako bi htio sudjelovati u nasljeđivanju zajedno s neemancipiranom djecom.⁴⁶ U kolaciju nije ulazila imovina *peculium castrense* i *quasicastrense* jer je nju mogao steći i pod očevom vlašću. Ako kolacija nije bila izvršena, emancipirani ne bi dobivao *bonorum possessio*. Isprva se kolacija vršila realnim unošenjem imovine u ostavinu, a naknadno dopušta se stipulacija, to jest, samo obračunavanje i kojom emancipirani sin preuzima obvezu da će imovinu unijeti. Kolacija se nije zahtijevala u sljedećim slučajevima: ako *sui heredes* ne zahtijevaju te ako kao nasljednici postoje samo emancipirana djeca. Javljalo se i pitanje potomaka emancipiranoga koji su bili *sui heredes* ostavitelja. U ranije doba nudi se rješenje kojim emancipirani s *bonorum possessio* isključuje svoje potomke, dok poslije dolazi do promjene u korist djece emancipiranoga koja su bila pod vlašću ostavitelja kojom su ona dobivala jednu polovicu, a njihov emancipirani otac drugu. Tako je kolacija postala općom ustanovom kod nasljeđivanja potomaka jer je isti princip poslije proširen na slučaj u kojem je otac svojoj kćeri dao miraz (*dos*), koji je potom postao vlasništvo njezina supruga. Ako je kći htjela naslijediti na istoj osnovi kao i *sui heredes*, morala je "unijeti" vrijednost miraza (*collatio dotis*).⁴⁷ Također, primjenjivala se i u obliku darovanja (*collatio donationis*).

Edictum perpetuum određuje pretorski nasljedni sustav koji se sastojao od četiri reda koji su imali pravo zahtijevati *bonorum possessio*. To su: *unde liberi*, *unde legitimi*, *unde cognati* i *unde vir et uxor*.

⁴⁵ *Bonorum possessio* dodjeljivan je samo ako bi zainteresirani to tražio, a pretor je odredio i rokove u kojima je zahtjev morao biti podnesen. Za najbliže srodnike taj je rok iznosio godinu dana, računajući od delacije (ostaviteljeve smrti), a za ostale obično 100 dana. Ako potencijalni *bonorum possessores* iz jednog reda nisu iskoristili svoje pravo traženja ostavinske imovine ili bi se izričito odrekli nasljedstva, pretor je tu mogućnost davao nasljednicima iz sljedećeg reda. Na taj je način u pretorskom sustavu *ab intestato* stvorena ustanova *successio ordinum* (nasljeđivanje po redovima) i *successio graduum* (to jest, pravo daljih krvnih srodnika iz trećeg reda (*cognati*) da prihvate nasljedstvo, ako to nisu učinili bliži srodnici). Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 422.

⁴⁶ Berger, *op. cit.* (bilj. 1), str. 393.

⁴⁷ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 299.

*Unde liberi*⁴⁸ prvi je pretorski nasljedni red u koji ulaze i neposredni potomci i unuci za koje se primjenjuje načelo reprezentacije. U prvi red ulaze i emancipirani sin te sin kojega je otac ustupio u adopciju novome *pater familiasu* koji ga naknadno emancipira. Njima se priznaje pravo izdavanja zahtjeva za *bonorum possessio* kao i reprezentantima emancipiranoga oca koji je umro prije ostavitelja. Uz primjenu načela reprezentacije, ostavina se dijelila prema lozama (*in stirpes*), a unutar iste skupine prema glavama (*per capita*).⁴⁹

U drugi nasljedni red ulazili su *unde legitimi* takozvani zakonski nasljednici. Oni su imali pravo na nasljeđivanje po civilnom pravu po Zakoniku XII ploča od kud i proizlazi naziv. Posrijedi su agnati koji nisu ulazili u prvi nasljedni red, a pozivani su na nasljeđivanje kada nije bilo nasljednika *unde liberi*. U ovu skupinu ulaze *sui heredes, proximus agnatus i gentiles*. Odnosno, riječ je bila o onima koji se ponovno pozivaju. Zapravo, u ovu su grupu ulazili agnati koji su bili u drugom redu nasljeđivanja i prema civilnom pravu, dakle *proximus agnatus* jer je gentilno nasljedno pravo palo u zaborav, a *sui heredes* najčešće su spadali već u prvi nasljedni red. Kako su u tome smislu civilno i pretorsko pravo bili povezani, glavna razlika koja se isticala bila je u tome što je najbliži agnat mogao tražiti *bonorum possessio* i onda kada to nije učinio *suus heres*, što prema civilnom pravu nije bilo moguće jer ustanove devolucije (prenošenja prava sa *sui heredes* na *agnati proximi*) tada nije bilo.⁵⁰

Treći red nasljednika nosi naziv *unde cognati*. U njega ulaze svi ostali krvni srodnici sa zaključnim šestim stupnjem srodstva, a u nekim je slučajevima sezalo i do sedmoga (za računanje srodstva vrijedilo je načelo *Tot gradus, quod generatines*, u prijevodu *Koliko poroda, toliko stupnjeva*). I ovdje se primjenjivalo pravilo da bliži srodnik isključuje iz nasljeđivanja daljeg (*successio graduum*), a ako ih je bilo više, dijelili su *per capita*.⁵¹ Kako je zapravo jedini uvjet bio krvna veza, emancipacija ili *capitis deminutio minima* nisu utjecali, ali držanjem do krvnog srodstva, žena ili snaha iz *cum manu* braka te adoptirana djeca nisu ostvarivali pravo nasljeđivanja kao *cognati*.

Četvrti nasljedni red *vir et uxor* gledao se ako nije bilo drugih, bližih srodnika, ni u agnatskom ni u kognatskom srodstvu, odnosno ako nema nasljednika iz prethodna tri reda. Riječ je bila o međusobnom nasljeđivanju muža i žene. Morala je biti ispunjena

⁴⁸ Naziv *unde liberi* nastao je skraćivanjem duže rečenice koja je glasila *petere bonorum possessionem ex illa parte edicti unde liberi vocantur* (to jest, tražiti *bonorum possessio* na temelju onog dijela pretorskog edikta prema kojem su djeca, potomci, pozvani na nasljedstvo). Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 422.

⁴⁹ Ako je ostavitelj djecu emancipiranog sina pridržao u vlasti, tada prema ediktu *de coniungendis cum emancipatio liberis eius* (koji je prema svome začetniku Salviju Julijanu nazvan nova *clausula Iuliani*) nasljeđuje emancipat zajedno sa svojom djecom, i to tako da od dijela loze koja im svima dopada, emancipat dobiva jednu polovicu, a njegova djeca drugu. Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 1), str. 308.

⁵⁰ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 423.

⁵¹ Buckland, *op. cit.* (bilj. 1), str. 367.

pretpostavka zajedničkog života te zakonitog braka (*iustum matrimonium*).⁵² Položaj supruge u odnosu na civilno pravo u kojemu je osim što je bila *suus heres*, imala je i položaj *filiae loco* te je na taj način konkurirala svojoj djeci u stjecanju nasljedstva, znatno pogoršan, a postajao je i nepovoljniji. Supruga može postati nasljednikom tek u četvrtom redu jer kako je riječ o ženi s kojom je sklapan brak, nedostajala je krvna veza da bi ona pripadala u ranije redove nasljeđivanja. Uz to, kako je *cum manu* zamijenio brak *sine manu* u kojemu žena zadržava imovinu koju posjeduje također ju stavlja u nepovoljniji položaj, odnosno tek ju zahvaća pravo nasljeđivanja prema četvrtom redu.

3.3. CARSKO PRAVO

Carsko zakonodavstvo nastupa s ciljem proširivanja reformi, to jest bonorum posesije koju je započeo pretor. Osnova je bilo krvno srodstvo, no često je dolazilo do stjecanja ostavine od strane nasljednika prema *ius civile*, što je oštećivalo kognatske srodnike. Takav problem javljao se kod nasljeđivanja djece od strane majke i obrnuto. Naime, budući da majka nije bila agnat svojoj djeci u braku *sine manu*, imovina te djece nije joj prema civilnom pravu mogla uopće pripasti, a prema pretorskom pravu nasljednik iz drugog nasljednog reda (*unde legitimi*) imao je prednost pred njom jer je majka kao kognat ulazila tek u treći nasljedni red.⁵³ U cilju ispravka takvih situacija, u 2. stoljeću n. e. donesena su dva senatska mišljenja. Riječ je o *Senatus consultum Tertullianum* i *Senatus consultum Orphitianum* te oba reguliraju nasljeđivanje između djece i majke iz *sine manu* braka jer je ona imala vlastitu imovinu. *SC Tertullianum* potječe iz doba Hadrijana te je njime majci ustanovljeno nasljedno pravo na ostavini bračne i izvanbračne djece, uz uvjet da je imala *ius liberorum*.⁵⁴ Ono joj je moglo biti priznato kao posebna povlastica carskom odlukom, ako je kao rođena u slobodi (*ingenua*), prema Augustovu ženidbenom zakonodavstvu, rodila barem troje djece te ako je riječ o oslobođenici (*libertina*) da je rodila barem četiri puta.⁵⁵ Također, da bi majka mogla naslijediti dijete ono nije smjelo imati potomke, oca ili punokrvnu braću. *Senatus consultum Orphitianum* dovodi do ostvarenja nasljedna prava bračne i izvanbračne djece prema imovini majke u čemu su imali prednost nad njezinim agnatima. Naglasak se stavlja na to kako pravo nasljeđivanja nije bilo određeno statusom, odnosno jesu li djeca *sui iuris* ili *alieni iuris*, potječu li iz braka ili su rođena izvan braka. Važno je samo da su pravo ostvarivala djeca rođena u slobodi koja su bila rimski građani.

⁵² Za zaključenje valjanog rimskog braka tražili su se *ius conubii*, djelatna sposobnost te pristanak *patris familias* za osobe *alieni iuris*. Romac, *op. cit.* (bilj. 5), str. 414.

⁵³ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 425.

⁵⁴ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 283.

⁵⁵ Buckland, *op. cit.* (bilj. 1), str. 368.

3.4. JUSTINIJANOVO PRAVO

Justinijanova kodifikacija, koja je obilježila razdoblje od 528. do 534. godine, poslužila je u dopunjavanju odredbi intestatnog nasljeđivanja. Dopune i promjene išle su u smjeru uklanjanja smetnji nasljeđivanja za ženske srodnike, određivanje *successio gradum* i agnatima, ograničavanje nasljednog prava agnatima te se javlja *cognatio servilis* kojim se za pravo nasljeđivanja proširuje i na ono srodstvo nastalo u ropstvu. No kako te promjene nisu bile dovoljno učinkovite, Justinijan Novelama 118. i 127. stvara nov sustav nasljeđivanja koji se zasniva isključivo na krvnom srodstvu. Time dolazi do brisanja posljednjih ostataka nasljeđivanja prema agnatskom načelu. Više nije bilo znaka *sui heredes* ili bilo kakve razlike na temelju agnatskog ili kognatskog odnosa (ili između muškaraca i žena općenito),⁵⁶ pa konačno, dolazi do izjednačavanja ženskih i muških srodnika te gubljenja podjele i razlike prema tome jesu li *sui iuris* ili *alieni iuris*. Ipak, neka od starih načela ostaju u primjeni kao što su pravilo da bliži potomak isključuje daljeg te da do poziva daljeg reda nasljednika dolazi kada pripadnici prethodnih redova ne postanu nasljednici. Vrijedilo je i načelo reprezentacije te obveza descendentske kolicije. Zaključna Justinijanova promjena uvođenje je četiri nasljedna reda pod nazivima *descendentes*, *ascendentes*, *consanguinei uterini* te *cognates*.

Prvi nasljedni red čine ostaviteljevi potomci, dakle i prema muškoj i prema ženskoj liniji. *Descendentes* čine djeca u što ulaze i adrogirana i adoptirana djeca i djeca ranije umrlih sinova i kćeri, unuci, koji nasljeđuju prema *ius representationem*.⁵⁷ Zanimljivo je što su oca mogla naslijediti samo djeca iz braka, dok su izvanbračna mogla naslijediti majku i njezine srodnike. Isticalo se i pravo adoptiranoga na ostavinu svoga biološkog oca. Dijeljenje ostavine *per capita* javlja se među djecom, a kod različitog stupnja srodstva primjenjuje se načelo reprezentacije. Jedina razlika koja se javlja bila je među onima koji bi prema *ius civile* pridali u *sui heredes*, koji nisu ni sada morali davati izjavu o prihvatu imovine te onih kod kojih je izjava volje o prihvaćanju imovine bila obvezatna, kao što je to bio slučaj kod emancipirane djece.

Ascendentes predstavljaju drugi nasljedni red, a nositelji toga reda roditelji su umrloga, punokrvna braća i sestre, zatim prema načelu reprezentacije, djeca ranije umrle braće i sestara te adrogirani odnosno adoptirani, ako je do posvojenja došlo kao *adoptio plena*. Oni zajedno nasljeđuju umrloga, ali i dalje prema načelu da bliži isključuje daljega. Tako primjerice ako nasljeđuju samo roditelji, ostavina se dijeli napola (*in lineas*), pri čemu jedna polovina pripada ocu, odnosno njegovim precima, a druga majci, odnosno njezinim precima.⁵⁸ Ako su ostavinu dijelili roditelji i braća i sestre, dijelila se prema glavama.⁵⁹

⁵⁶ Johnston, *op. cit.* (bilj. 1), str. 201.

⁵⁷ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 283.

⁵⁸ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 426.

⁵⁹ Mousourakis, *op. cit.* (bilj. 8), str. 283.

Ako pak nasljeđuju ascendenti zajedno s ostaviteljevom braćom i sestrama, ostavina se dijeli prema glavama (*per capita*), s tim da djeca ranije umrle braće i sestara dobivaju svoj dio prema načelu reprezentacije.⁶⁰

Polubraća i polusestre ostavitelja pripadaju trećem nasljednome redu u kojemu su pripadnici vezani s ostaviteljem samo preko jednog roditelja i ostavinu dijele prema glavama. Razlikujemo one kojima je zajednički srodnik otac, nazvani *consanguinei* i one vezane preko majke – *uterini*. Uključena su i izvanbračna djeca, a primjenjuje se i načelo reprezentacije za djecu (ne i unuke) u slučaju smrti prvotnih nasljednika među kojima se ostavina dijeli prema lozama.

Posljednji, četvrti red prema Justinijanovu pravu sačinjen je od ostalih pobočnih srodnika (*collaterales*) koji su naravno krvno povezani s ostaviteljem te ako je riječ o jednako bliskim srodnicima, dolazi do dijeljenja ostavine prema glavama (*per capita*). *Collaterales* seže do šestog stupnja, a iznimno i do sedmog. Za razliku od pravila za treći stupanj nasljeđivanja, ovdje se ne poznaje razlika preko koje su strane povezane s ostaviteljem, nego samo pravilo isključivanja daljih srodnika u korist onih bližih.

O nasljeđivanju među bračnim drugovima iz ovoga razdoblja nema mnogo promjena i odluka. Poznaje se načelo da u slučaju pomanjkanja nasljednika iz sva četiri nasljedna reda, ostavina tek onda pripada bračnom drugu (ili čak korporacijama ili državi).

Javljuju se i posebni slučajevi siromašne udovice (*vidua inops*) te djece rođene u konkubinatu. Ako udovica ne bi imala miraz (*muller indotata*) ni drugu imovinu, zvanu *parapherna*, dobivala bi četvrtinu muževe ostavine kada bi nasljeđivala s drugim srodnicima, a ako bi nasljeđivala sa svojom djecom, u tom slučaju bi dobivala jednu trećinu nasljedstva ali samo na uživanje, odnosno *ususfructus*. Djeca iz konkubinata dijelila su svoj dio s majkom, koja je to pravo imala samo uz djecu, ali ne i samostalno.⁶¹

4. HRVATSKI NASLJEDNOPRAVNI SUSTAV

Kao što je već bilo govora, dolazimo do zaključnog spominjanja načina uspostave zakonskog nasljednog reda u hrvatskom nasljednom pravu.⁶² Ono je u izravnoj korelaciji s obiteljskim vezama, stoga se smatra važnim pravnim činjenicama koje osobama daju pravni temelj za postanak zakonskim nasljednicima te da na taj način naslijede ostavitelja. U

⁶⁰ Romac, *op. cit.* (bilj. 1), str. 427.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Zakonsko nasljeđivanje u hrvatskom nasljednom pravu razrađuju Gavella; Belaj, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008.; Klarić, Petar; Vedriš, Martin, *Gradansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014. Klasiček, Dubravka, *Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 34, br. 2, 2013., str. 963.–989.

tome slučaju dolazi do pojave kruga potencijalnih zakonskih nasljednika kao skupa osoba ovlaštenih zakonom ili normama objektivnog nasljednog prava na stjecanje nasljedna prava. Potencijalni nasljednik stvarno postaje nasljednikom stekne li subjektivno nasljedno pravo zbog ostaviteljeve smrti. Također, poštuje se načelo obiteljske pripadnosti i u našem nasljednopravnom uređenju zakonskog nasljeđivanja, kao i načelo ograničenog kruga potencijalnih zakonskih nasljednika gdje zakonskim nasljednicima mogu biti samo oni koji su, kao što je već rečeno, s ostaviteljem povezani zakonom određenim obiteljskim vezama, što znači da pravo zakonskog nasljeđivanja nemaju apsolutno svi članovi obitelji iz koje proizlazi ostavitelj. Primjenjivalo se stoga načelo uzajamnosti tako da zakonskim nasljednicima mogu biti oni kojima bi ostavitelj u slučaju njihove smrti bio u položaju potencijalnog zakonskog nasljednika. Osobe koje su bile na jednakoj razni povezanosti s ostaviteljem, prema načelu ravnopravnosti, ostvarivale su jednako pravo na nasljeđivanje. To veoma važno načelo zahvaća i činjenicu da spol te bračno ili izvanbračno srodstvo ne utječu na njihovo ovlaštenje biti nasljednicima.

Današnje pretpostavke za stjecanje položaja potencijalnih zakonskih nasljednika jesu krvno srodstvo, građansko srodstvo te bračna ili izvanbračna veza. Poprilično je jasno da je glavna smjernica za zakonsko nasljeđivanje svakako krvna veza što u rimskom pravu nije uvijek bio slučaj. Prema tome zakonski nasljednici ostavitelja svi su njegovi potomci, njegova posvojbica i njihovi potomci, njegov bračni drug, njegovi roditelji, njegovi posvojitelji, njegova braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i bake i njihovi potomci te ostali preci. Na temelju zakona ostavitelja nasljeđuje i njegov izvanbračni drug koji je izjednačen s bračnim drugom, uz ispunjenje određenih pretpostavki.⁶³

4.1. KRVNO SRODSTVO

Krvno srodstvo odnos je dviju ili više osoba povezanih podrijetlom, bilo da potječu jedna od druge ili od zajedničkog pretka.⁶⁴

Krugu ostaviteljevih potencijalnih zakonskih nasljednika pripadaju descendenti kao potomci te ascendenti kao ostaviteljevi preci. To su pripadnici ravne loze (*linea recta*) koja može biti silazna koju čine spomenuti descendenti ili uzlazna, usmjerena na pretke. Također, nasljedno pravo mogu ostvariti i kolaterali koji su srodnici iz pobočnih linija (*linea transversa*). Ono je ograničeno samo na potomke ostaviteljevih roditelja ili ostaviteljevih djedova i baka. Za dalje kolaterale nasljeđivanje je moguće jedino oporukom. Važno je i naglasiti kako za nasljeđivanje među izvanbračnim srodniciima potrebno utvrditi očinstvo, odnosno majčinstvo. Tako u Obiteljskom zakonu stoji presumpcija koju su primje-

⁶³ Čl. 8. Zakona o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, 14/2019.

⁶⁴ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 720.

njivali i Rimljani da se djetetovom majkom smatra žena koja ga je rodila⁶⁵ (*Mater semper in iura certa est.*), a ocem se smatra majčin muž⁶⁶ (*Pater est quem nuptiae demonstrant.*), uz uvjet rođenja djeteta za trajanja braka ili tijekom tristo dana nakon prestanka braka. Javlja se i mogućnost utvrđivanja sudskom odlukom ili priznanjem roditelja.

Tako kod krvnog srodstva potomaka u *linea recta*, prema načelu ravnopravnosti, na istome su položaju odnosno spadaju na isti stupanj potencijalnih nasljednika, primjerice sin i kći kao nasljednici prvog stupnja, nakon čega slijedi unučad na drugom stupnju te četvrti stupanj, sva praunučad kao djeca koja mogu potjecati i od unuka i unuke.

Na krvnom srodstvu temelji se parentelarni sustav⁶⁷ na kojemu su zasnovani nasljedni redovi. Prema tome sustavu svi članovi obitelji su međusobno povezani podrijetlom te se obitelj sastoji od niza generacija.

4.2. GRAĐANSKO SRODSTVO

U krug ostaviteljevih potencijalnih zakonskih nasljednika ulaze i njegovi građanski srodnici,⁶⁸ to jest oni koji su posvojenjem postali njegovim srodnicima (“srodnici prema posvojenju”).⁶⁹ Propisi obiteljskog prava određuju koji građanski srodnici ulaze u krug potencijalnih nasljednika te da je posvojenje neraskidiv odnos srodstva.⁷⁰ Prema načelu uzajamnosti te pri posvajanju, posvojitelj i njegova obitelj te posvojenik i njegovi potomci postaju jedni drugima potencijalni zakonski nasljednici jer se uzima kao da je posvojenik posvojiteljevo dijete, a posvojenikovi potomci kao daljnji potomci posvojitelja. Kao i u rimskom pravu, adoptirani izlazi iz svoje biološke obitelji te sukladno s time gube se prava i dužnosti vezane za njih. Javlja se i iznimka kada maćeha ili očuh posvoji dijete jer

⁶⁵ Čl. 58. Obiteljskog zakona (dalje: ObZ), Narodne novine, broj 103/2015.

⁶⁶ Čl. 61. ObZ-a.

⁶⁷ Parentela je skup krvnih srodnika koji čini rodonačelnik sa svojim potomcima. Klarić, Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 725.

⁶⁸ Građansko srodstvo ili srodstvo prema posvojenju (adoptivno srodstvo) odnos je koji se temelji na aktu posvojenja (adopcije) tuđeg maloljetnog djeteta. *Ibid.*, str. 724.

⁶⁹ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 38), str. 193.

⁷⁰ Čl. 197. ObZ-a

- (1) Posvojenjem nastaje među posvojiteljem i njegovim srodnicima s jedne strane te posvojenikom i njegovim potomcima s druge strane neraskidiv odnos srodstva i sva prava i dužnosti koje iz toga proizlaze.
- (2) Posvojenjem prestaju međusobna prava i dužnosti posvojenika i njegovih krvnih srodnika.
- (3) Ako dijete posvoji bračni ili izvanbračni drug roditelja djeteta, ne prestaju prava i dužnosti između posvojenika i njegovog roditelja koji je u braku ili izvanbračnoj zajednici s posvojiteljem te krvnim srodnicima toga roditelja.

tada ne dolazi do prekida prava i dužnosti između posvojenika i roditelja koji je u braku s osobom koja ga je posvojila, kao ni s pripadajućim krvnim srođnicima.⁷¹

4.3. BRAČNA VEZA S OSTAVITELJEM

Što se tiče bračne veze, odnosno braka kao pravno uređenog društvenog odnosa i posebnog obiteljsko pravnog instituta, možemo reći da je brak zakonom uređena životna zajednica žene i muškarca. Navedena zakonska definicija braka izražena člankom 12. Obiteljskog zakona upozorava da je brak zakonom uređena zajednica što znači da se u pravnom sustavu brakom priznaje samo zajednica za koju su ispunjeni propisani zahtjevi. Te zahtjeve određuju pravila o sklapanju i prestanku braka, a zakonom su uređeni i pravni učinci braka.⁷²

Kako i u rimskom pravu bračni drug spada u nasljedni red, iako je njegov položaj veoma nezahvalan, svoje mjesto nalazi i u današnjem nasljednopravnom uređenju u kojemu stoji da ostavitelj bračni drug ulazi u potencijalni krug zakonskih nasljednika. Pretpostavka koja mora biti ispunjena jest valjanost braka.⁷³ Valjanost braka je pretpostavka koja se može zanemariti u slučaju da je ostavitelj za života podnio tužbu kojom traži razvod ili poništaj braka ili je podnesen sporazumni zahtjev za razvod braka koji biva proglašen osnovanim u parnici nakon njegove smrti koju su imali pravo nastaviti njegovi nasljednici da bi se utvrdilo da je tužba bila osnovana. Također, valjanim brakom se nije smatrao onaj brak koji bi nakon ostaviteljeve smrti bio proglašen nepostojećim ili poništenim zbog razloga koji su bili poznati drugom bračnom drugu te u slučaju kada je životna zajednica trajno prestala krivnjom preživjelog bračnog druga.⁷⁴ Bračni je drug, dakle, na temelju zakona ovlašten naslijediti umrlog bračnog druga, odnosno ostavitelja, ako su ispunjenje pretpostavke za valjanost braka kao što su punoljetnost, poslovna

⁷¹ Čl. 199. Obz.-a.

- (1) Posvojenjem posvojenik i njegovi potomci stječu pravo nasljeđivanja posvojitelja, njegovih krvnih srođnika i srođnika po posvojenju.
- (2) Posvojenjem posvojitelj i njegovi krvni srođnici te srođnici po posvojenju stječu pravo nasljeđivanja posvojenika i njegovih potomaka.
- (3) Posvojenjem prestaje pravo nasljeđivanja posvojenika prema njegovim roditeljima i drugim krvnim srođnicima, osim prema roditelju koji je u braku, odnosno izvanbračnoj zajednici s posvojiteljem te prema krvnim srođnicima i srođnicima po posvojenju toga roditelja.

⁷² Alinčić, Mira; Hrabar, Dubravka; Jakovac-Lozić, Dijana; Korać Graovac, Aleksandra, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 24.

⁷³ Pretpostavkama za valjanost braka reguliraju se slučajevi u kojima se smatra da sklapanje (određenog) braka nije društveno poželjno. Pretpostavke za valjanost braka jesu okolnosti određene zakonom koje se u teoriji nazivaju bračnim smetnjama (ili zaprekama), a propisuju se da spriječe sklapanje braka. Povreda zakonskih odredaba o pretpostavkama za valjanost braka sankcionirana je obiteljskopravnom sankcijom koja se sastoji u tome da brak nije valjan i da se na njega primjenjuju odredbe o poništaju braka. *Ibid.*, str. 35.–37.

⁷⁴ Čl. 25. Zakona o nasljeđivanju.

sposobnost i sposobnost za rasuđivanje, nepostojanje srodstva te nepostojanje braka odnosno životnog partnerstva.

4.4. IZVANBRAČNA VEZA S OSTAVITELJEM

Propisi o uređenju izvanbračne zajednice žene i muškarca postoje u Hrvatskoj od 1978. godine, to jest, otkada je Zakonom o braku i porodičnim odnosima⁷⁵ normirano pravo izvanbračnih drugova na međusobno uzdržavanje te na stjecanje i diobu imovine stečene radom za trajanja izvanbračne zajednice prema pravilima koja vrijede za bračne drugove.⁷⁶ Ustav Republike Hrvatske također poznaje institut izvanbračne zajednice (od 1990.) pri čemu propisuje obvezno zakonom uređivanje pravnih odnosa unutar takve zajednice.⁷⁷

Partner iz izvanbračne zajednice kod zakonskog nasljeđivanja ima isti položaj kao što to ima bračni drug iz valjanog braka. Riječ je o novini uz koju postoji uvjet da je smrt ostavitelja (da je nasljedstvo otvoreno) nastupila 3. listopada 2003. ili poslije. Pretpostavke koje omogućuju osobama izvanbračne zajednice ulazak u krug potencijalnih zakonskih nasljednika jesu duljina takve zajednice, koja je prekinuta smrću ostavitelja, da je riječ o zajednici žene i muškarca koji nisu u braku, uz napomenu da se istospolna zajednica⁷⁸ također smatra izvanbračnom, ali ne ostvaruju pravo biti zakonski nasljednici⁷⁹ te da su ispunjene pretpostavke koje bi brak među tim osobama činile valjanim, a to su odgovarajuća dob, poslovna sposobnost i sposobnost rasuđivanja te da nije riječ o krvnim i građanskim srođnicima i osobama koje već imaju sklopljen brak. Pritom, Obiteljski zakon za izvanbračnu zajednicu koja je trajala dulje vrijeme uzima samo onu koja je trajala najmanje tri godine. Tako u čl. 11. ObZ definira izvanbračnu zajednicu kao “životnu zajednicu neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine, a kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete ili ako je nastavljena sklapanjem braka”.

⁷⁵ Zakon o braku i porodičnim odnosima SR Hrvatske, Narodne novine, broj 51/1989 – pročišćeni tekst, 59/1990 i 25/1994.

⁷⁶ Alinčić; Hrabar; Jakovac-Lozić; Korać Graovac, *op. cit.* (bilj. 72), str. 106.

⁷⁷ Članak 62., st. 3. Ustava RH.

⁷⁸ Članak 2. Zakona o istospolnim zajednicama, Narodne novine, broj 116/2003.

⁷⁹ Jedan istospolni partner drugoga može naslijediti jedino ako je imenovan nasljednikom u valjanoj oporuci. Klasiček, Dubravka, Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 34, br. 2, 2013., str. 968.

Takvo pravno stanje dovodi do problema ako je jedan istospolni partner oporukom svu ili veći dio imovine ostavio svome partneru, a pri čemu postoje ostaviteljevi članovi obitelji koji imaju status nužnih nasljednika. Pri tome članovi obitelji mogu zahtijevati nužni dio i osporavati oporuku što je popraćeno mogućnošću gubitka oporučno namijenjene ostavine partnera.

4.5. ZAKONSKI NASLJEDNI RED

Zakonski nasljedni red ima dvojako značenje, pa može biti promatran kao pravila koja uspostavljaju hijerarhiju pravnih temelja nasljeđivanja te kao skupine, odnosno redovi u koje su razvrstani i postavljeni potencijalni zakonski nasljednici. Ostavitelja će moći naslijediti samo onaj (ili oni) među pripadnicima kruga njegovih potencijalnih zakonskih nasljednika, koji ima tako jak pravni temelj za nasljeđivanje tog ostavitelja, da nijedan drugi pripadnik tog kruga, koji postoji u trenutku ostaviteljeve smrti, sposoban za nasljeđivanje i koji se nije odrekao nasljedstva – nema tako jak pravni temelj nasljeđivanja kao što je njegov (njihov).⁸⁰

Nasljedni redovi i odnosi među njima utemeljeni su na načelima zakonskog nasljeđivanja – načelo grupiranja srodnika prema parentelama, načelo isključivosti, predstavljanja (reprezentacije), priraštaja (akrescencije) i prijenosa (transmisije).⁸¹ Među redovima potencijalnih nasljednika vrijedi načelo isključivanja (*successio ordinum*) u kojem je točno određen redoslijed tko ima pred kime prednost. Red prvenstva postoji i unutar svakoga zasebnog nasljednog reda koji je oblikovan konkurencijom, predstavljanjem i prirastanjem. Prema načelu isključivosti bliži nasljedni red isključuje dalji, što znači da one osobe svrstane u prvi red nasljeđivanja imaju prvenstvo nad ostalim redovima, što i ostavlja mogućnost da u slučaju propuštanja nasljeđivanja onoga reda koji se nalazi na “višem” položaju pravo nasljeđivanja ostvari sljedeći nadolazeći nasljedni red.⁸² Tako se javlja konkurencija među nasljednim redovima koja se rješava utvrđenim prednostima, načelom reprezentacije, odnosno predstavljanja te pravilima o jednakosti nasljedničkih dijelova i prirastanju nasljedničkih dijelova. Pravila o prednosti usmjerena su na regulaciju koji pripadnici istoga reda imaju pravo prvenstva i koliki dio nasljedničkog prava im je namijenjen. Tako je u prvom redu prednost pružena djeci i njegovim posvojenicima te bračnom/izvanbračnom drugu. Svakome je namijenjen jednak dio nasljednog prava. U drugom nasljednom redu prednost imaju ostaviteljevi roditelji ili posvojitelji, ostaviteljev bračni/izvanbračni drug. Među njima je podijeljeno nasljedno pravo i to tako da je jedna polovina jednako podijeljena roditeljima/posvojiteljima, a druga polovina bračnom/izvanbračnom drugu. Treći nasljedni red iskazuje prednost djedovima i bakama, kao rodonačelnicima parentela ostaviteljevih srodnika. Nasljedno pravo podijeljeno je jednako djedu i baki s očeve strane koji tu polovinu dijele među sobom, i djedu i baki majčine loze kojima pripada jednak dio svakome. Četvrti dalje redove čine ostaviteljevi

⁸⁰ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 38), str. 197.

⁸¹ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62) str. 724.–727.

⁸² Izuzetak u slučaju kada bračni ili izvanbračni drug jedini ostvaruje pravo nasljeđivanja u prvom nasljednom redu pa mu se u nasljeđivanju pridružuje i drugi nasljedni red pritom ne oštećujući položaj bračnog odnosno izvanbračnog druga zbog njegove pripadnosti i prvom i drugom nasljednom redu u kojemu bi mu pripadala polovina nasljednog prava jednaka dijelu kada bi u prvom redu dijelio sa jednim potomkom, a ako se potomci odriču nasljednog prava, bračni drug u prvom nasljednom redu sam nasljeđuje ostavitelja.

preci, pradjedovi i prapradjedovi i prabake i praprabake. Podjela se u njihovu slučaju vrši isto kao i kod trećeg nasljednog reda.

Ako netko od potencijalnih zakonskih nasljednika, koji ostvaruje prednost, ne bi naslijedio ostavitelja, pruža se mogućnost ostalima da ostvare nasljedno pravo prema načelu predstavljanja, odnosno reprezentacije. Ono znači da pretka koji je umro prije ostavitelja predstavlja njegov živi potomak.⁸³ Do predstavljanja ne može doći u četvrtome nasljednom redu jer se u tome nasljednome redu nalaze samo rodonačelnici, a ne potomci. Važna razlika između nekadašnjeg i suvremenog načela reprezentacije jest u tome što je prije prevladavalo shvaćanje da potomci nasljeđuju na tuđem temelju, odnosno prema pravu svoga pretka (*alinea iure*). Oni su označavani kao predstavnici svoga pretka, dok u suvremenome nasljednom pravu potomci nasljeđuju na temelju svoga prava (*iure proprio*). To pravilo danas nije u potpunosti provedeno zbog činjenice da kada se predak odrekne nasljedstva to djeluje kao da se odrekao i u ime svojih potomaka, što ne bi trebao biti slučaj zbog važećeg pravila da “nedostojnost ne smeta potomcima nedostojnoga i oni nasljeđuju kao da je on umro prije ostavljanja”, što je značilo da potomci ne ovise o razlozima odbijanja nasljeđivanja.

Načelo predstavljanja (reprezentacije) ne može se primjenjivati u slučaju kada potomci onih koji imaju prednost pri nasljeđivanju uopće nisu potencijalni zakonski nasljednici tog nasljednog reda, a ni kada, doduše, jesu, ali zbog nekog razloga ne mogu ili ne žele naslijediti ostavitelja.⁸⁴ Tada dolazi do primjene načela priraštaja ili akrescencije koje kaže da nasljedno pravo prirasta onima koji su najbliži osobi kojoj je odnosni dio prvotno bio namijenjen te stoga stječu za toliko uvećane dijelove nasljednog prava. Prema načelu akrescencije uređuju se odnosi među sunasljednicima istog stupnja srodstva i iste kvalitete.⁸⁵

Načelo jednakosti nasljedničkih dijelova nastupa kada ništa nije posebno određeno te nasljednici određeni jednakim činjenicama jednak dio i nasljeđuju. Tako jednak dio pripada svoj ostaviteljevoj djeci te unucima koji potječu od istog djeteta.

Na temelju navedenih načela u prvi nasljedni red ulaze ostaviteljevi potomci, posvojenik i njegovi potomci, bračni/izvanbračni drug ostavitelja. Nasljednici drugog nasljednog reda u pravilu su roditelji ostavitelja i njihovi potomci, u drugi nasljedni red ulazi i bračni/izvanbračni drug. U trećem nasljednom redu nasljeđuju djedovi i bake, u četvrtom pradjedovi i prabake.⁸⁶

⁸³ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 726.

⁸⁴ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 38), str. 208.

⁸⁵ Klarić; Vedriš, *op. cit.* (bilj. 62), str. 727.

⁸⁶ Članci od 9. do 19. Zakona o nasljeđivanju.

5. ZAKLJUČAK

Nasljedno pravo, a ujedno i intestatno nasljeđivanje ističu se kao važna područja rimskoga prava koje se i danas razrađuje i aktivno se bavi njima. Nasljedno pravo dotiče različite grane prava pri čemu postoji neosporiva veza između nasljednog prava i prava vlasništva koje s druge strane čini poveznicu s društveno-ekonomskim odnosima. Tako možemo zaključiti da je ono sveprisutan pojam od iznimne važnosti za društvo, a čije norme sud te druga tijela i ovlaštene osobe moraju poštovati pri rješavanju i postupanju u nasljednim stvarima.

Samom činjenicom da ljudi oduvijek nastoje i žele prenijeti svoju ostavinu sebi bliskim ljudima, javila se potreba razvoja nasljeđivanja. Iako oporučno nasljeđivanje ima prednost pred zakonskim i kako ljudi u praksi više posežu za njim, poznavanje zakonskog nasljeđivanja nužno je za svakoga pravnik, ali i laika. Tako u slučaju nepostojanja oporuke dolazi do uključivanja nasljednih redova u kojemu svaka osoba iz obitelji pripada točno određenom redu te je načelo prednosti dodijeljeno onim najbližim srođnicima.

Promjene i faze kroz koje nasljedno pravo prolazi dovodi do zaključka kako pravo aktivno djeluje i prati promjene koje se zbivaju u društvenim, gospodarskim pa i obiteljskim područjima. Tako povijesnom analizom intestatnog nasljeđivanja ujedno možemo pratiti i govoriti o napretku i razvoju pojedinog dijela društva, ali i društva u cjelini jer se pravno shvaćanje položaja pojedinih osoba aktivno mijenjalo kroz povijest i težilo konačnom izjednačavanju i ravnopravnosti kao jednom od osnovnih prava suvremenog društva i čovjeka. Analizirajući pojedine faze razvoja nasljednog prava, dolazimo do zaključka kako Justinijanovo pravo ostavlja najviše utjecaja na današnji suvremeni nasljednopravni sustav. Njegovu podjelu poznajemo i danas, a važno je i istaknuti kako i danas u suvremenom sustavu bračni drug biva pomalo zakinut u vezi s nasljeđivanjem ostavine. Današnji prvi nasljedni red čine ostaviteljevi potomci i bračni drug koji dijele ostavinu na jednake dijelove. Drugi red su ostaviteljevi roditelji i bračni drug, treći čine ostaviteljevi djedovi i bake te u četvrti ulaze pradjedovi i prabake. Postoje i ostali nasljedni redovi u koje ulaze svi ostali preci.

Zakonom se nastoji što točnije i preciznije odrediti i regulirati pravo nasljeđivanja, a takva tendencija potječe još od doba Rimljana koji su također nastojali ići u određivanju nasljednih redova što dalje i dublje, kako bi se izbjegle različite nepravde i pokušaji prijevare. Samim time ističe se svrha nasljednog prava, a to je očuvanje i održavanje reda u društvu i pravnom sustavu, stoga je pitanje nasljeđivanja jasno uređeno postavljanjem i određivanjem nasljednog reda i redosljeda pri ostvarivanju nasljednih prava, kako bi se osigurala pravedna raspodjela sveg nasljedstva umrlog. Iz razvoja iz rimskog prava, nasljedno pravo zahvaća mnoge grane prava pa tako svoju izrazitu važnost pronalazi i u građanskom i obiteljskom pravu što predstavlja logičku poveznicu iz same činjenice da je to pitanje koje zahvaća osobu, njegovo vlasništvo te obitelj koja ostvaruje prava na nasljeđivanje.

Kao završna konstatacija, u suvremenom duhu, dolazimo do činjenice kako su sve fizičke osobe ravnopravne u nasljeđivanju te se svaku fizičku osobu može naslijediti kao i konačna i glavna promjena u odnosu na rimsko pravo; svaka osoba sposobna je naslijediti.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Alinčić, Mira; Hrabar, Dubravka; Jakovac-Lozić, Dijana; Korać Graovac, Aleksandra, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
2. Baron, Julius, *Institucije rimskog prava*, Zagreb, 1925.
3. Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1968.
4. Boras, Mile; Margetić, Lujo, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Rijeka, 1998.
5. Buckland, William Warwick, *A text-book of Roman law from Augustus to Justinian*, Cambridge, University Press, 1921.
6. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
7. Egersdorfer, Aleksander, *Predavanja dr. Aleksandra Egersdorfera o pandektama, treći svezak: obiteljsko i nasljedno pravo*, Tisak i naklada dioničke tiskare, Zagreb, 1917.
8. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008.
9. Johnston, David, *The Cambridge Companion to Roman Law*, Cambridge University Press, 2015.
10. Kaser, Max, *Das römische Privatrecht*, C.H. Beck'sche verlagsbuchhandlung, München, 1955.
11. Klarić, Petar; Vedriš, Martin, *Gradansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014.
12. Lučić, Zdravko; Šarac, Mirela, *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet, Split, 2011.
13. Mousourakis, George, *Fundamentals of Roman Private Law*, Auckland, Springer, 2012.
14. Romac, Ante, *Izvori rimskog prava, Latinski tekstovi s prijevodom*, Zagreb, Informator, 1973.
15. Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998.
16. Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1989.

Članci:

1. C. M. Brune, *The Origin and History of Succession in Roman Law*, *Law Magazine and Review, A Quarterly Review Jurisprudence*, vol. 5, 1911., str. 429.–445.

2. Hugh, Lindsay, Adoption and Succession in Roman Law, *The Newcastle Law Review*, vol. 3, br. 1, 1998., str. 57.–81.
3. Klasiček, Dubravka, Zakonsko nasljeđivanje istospolnih partnera u Republici Hrvatskoj u postojećem zakonskom okviru, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 34, br. 2, 2013., str. 963.–989.
4. Yaron, Reuven, Two Notes on Intestate Succession, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 25, br. 3–4, 1957., str. 385.–397.

Izvori prava:

1. Obiteljski zakon, Narodne novine, broj 103/2015.
2. Zakon o braku i porodičnim odnosima SR Hrvatske, Narodne novine, broj 51/1989 – pročišćeni tekst, 59/1990 i 25/1994.
3. Zakon o istospolnim zajednicama, Narodne novine, broj 116/2003.
4. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005 i 127/2013.

INTESTATE SUCCESSION IN ROMAN LEGAL TRADITION

Abstract

Inheritance law is divided into two forms: testate succession and intestate succession. Intestate succession is applied to situations when a person failed to make a valid will or when the will a person made was later declared legally invalid, whereby those in closest relationship to the testator are entitled to inherit. The main topic of the paper is intestate succession and its position and development in Roman law. As a starting point, we give insight into general development and the very notion of succession in Roman law and its arrangement, studied through different periods of time in history.

Furthermore, the basic elements of inheritance law are elaborated, such as succession prerequisites, the consequences of succession and the legal protection of heirs. The bonorum possessio institute is also elaborated, which has led to significant changes in the context of intestate succession.

In the second part of the paper, intestate succession is analyzed in detail, providing insight into changes in the order of succession and the characteristics through civil, praetorian law and Justinian law, respectively. Such analysis gives an overview of the order of succession and the relationship between the heirs.

The third part of the paper builds on the previous two parts and describes contemporary law of succession and its influence on the Croatian system of succession. The answer to this question is given by the analysis of the Inheritance Act that regulates the institute of inheritance in the Republic of Croatia and determines the circle of potential intestate heirs.

The last part of the paper contains the discussion on the importance of the existence of the aforementioned institute, its purpose and importance to the society and the legal system.

Keywords: intestate succession, bonorum possessio, the order of succession, blood relationship